

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת מסעי, תשס"ה
מספר 612מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מות הכהן הגדול

פרשת מסעי עוסקת בין השאר בהתנחלות וחלוקת הארץ לשבטים, אשר במסגרתה יש להקצות גם ערים ללוויים וערי מקלט להורגי נפש בשגגה. כידוע נהג בעם ישראל, כמו בעולם הקדום בכלל, מנהג גאולת הדם. על-פי מנהג זה (המקובל אצל עמים מסוימים עד היום הזה) רשאים קרוביו של נרצח לגאול את דמו על-ידי הריגת הרוצח. התורה מגבילה את רשות גאולת הדם רק להורג נפש בשגגה, ובמקביל מאפשרת לרוצח להימלט מפני גאולת הדם לאחת מערי המקלט הרשמיות או לאחת מערי הלוויים, שגם הן משמשות כערי מקלט. זמן שהייתו של הרוצח בשגגה בעיר המקלט אינו קצוב, והתורה מציינת רק שהוא יהיה שם "עד מות הכהן הגדול" (לה:כח). ציון זמן זה מעורר כמה בעיות ושאלות:

1. מדוע תלו את עונשו של הרוצח בשגגה במות הכהן הגדול? האם לא יגרום הדבר שכל השוהים בערי המקלט יתפללו לקיצור ימיו של הכהן הגדול כדי שיוכלו לשוב למשפחותיהם?
 2. האם אין כאן חוסר צדק? הרי ייתכן שהכהן הגדול ימות שבווע לאחר הגעתו של ההורג לעיר המקלט, ואז ישהה בה הנמלט רק שבעה ימים. לעומת זאת, אם הכהן הגדול יאריך ימים, ייתכן שהרוצח בשגגה ימות בעיר מקלטו לפני מות הכהן הגדול - שני עונשים בלתי-שווים על חטא דומה לכאורה.
 3. אלבו, בספר העיקרים, מביא טענה כזאת מפי "אחד מחכמי הנוצרים", שרצה להראות את עליונותה של הנצרות על תורת ישראל. לדעתו יש פגם בזה שאין התורה נותנת עונש שווה על עברות שוות או דומות. ועוד מוסיף אותו "חכם", שכל רעיון גאולת הדם מורה גם הוא על חוסר צדק ושוויוניות בפני החוק, שכן גואל הדם שהורג את הרוצח במזיד - פטור, ואילו ההורג בשגגה עונשו מוות, למרות שגגתו (ספר העיקרים ג, כה). הגלייתו של הרוצח לאחת מערי המקלט, לבד משהיא מגבילה אותו ומרחיקה אותו ממרכז העשייה ומן החיים השגרתיים היא גם גורם בחינוכו מחדש של הרוצח בשגגה, שכן ערי הלוויים שימשו גם כערי מקלט, והלוויים תפקידם היה, בין היתר, ללמד את העם. מות הכהן הגדול מציין סיומה של תקופה, והתחלתה של תקופה חדשה - זמן שירותו של הכהן הגדול החדש; זהו זמן מתאים להתחלה חדשה גם עבור ההורג את הנפש בשגגה. המפרשים הסבירו בכמה דרכים את הקשר שבין זמן שחרורו של ההורג בשגגה ובין מות הכהן הגדול. בדרך כלל לא התייחסו המפרשים לגורם הזמן, השונה ממקרה למקרה, אלא רק לעיקרון של תליית סוף הגלות בעיר המקלט במותו של הכהן הגדול. הרמב"ם, ואחרים בעקבותיו, מתייחסים לאפקט התדהמה והצער על מות הכהן הגדול; עצמת האבל הלאומי על מות הכהן הגדול מקהה את צער האבל הפרטי על מותו של קרוב המשפחה, ולכן זהו אירוע העשוי לגרום לסליחה על ההריגה בשוגג (מו"נ ג, מ):
- ותלה חזרתו במות האיש שהוא הנכבד שבבני אדם והאהוב לכל ישראל שבזה תנוח דעת הגואל אשר נהרג קרובו, שזה ענין טבעי לאדם. כל מי שתקרהו צרה כשתבוא גם כן לזולתו כיוצא בה או גדולה ממנה ימצא נחמה בזה על מקרהו. ואין במקרה מות בני אדם יותר גדול ממיתת כהן גדול.
- בדרך דומה מסביר הרלב"ג ואומר: "והנה היה מושבו שם עד מות הכהן הגדול, כי אז יסור חום לב גואל הדם בראותו מיתת הכהן".

גם בשני מדרשים תימניים, "מאור האפלה" ו"מדרש החפץ", יש הסבר דומה: "לפי שהוא גדול הדור ויאמר הרי הכהן גדול הדור מת קל וחומר לאחרים ויטיאש ויתנחם" (שני המדרשים מנוסחים באופן זהה). ר' יצחק אברבנאל מביא את דעת חז"ל לפיה תלה הכתוב את חזרתו של הרוצח למקומו במותו של הכהן הגדול, כיוון שהכהן הגדול מכפר על דורו, והיה לו לבקש רחמים עליהם. על דעה זו הוא מוסיף שני הסברים משלו: א. סוף כל האדם למות, ואפילו הכהן הגדול הנכבד שנמשח בשמן המשחה, ולכן בשעה כזו יפסיקו לחשוב

על גאולת הדם, שהיא שרשרת של רציחות. ב. מי יתעסק בשעה קשה כזו לעם ישראל, מות הכוהן הגדול, בגאולת דם הנובעת לעתים ממאורע רחוק, שקרה אולי עשרות שנים קודם לכן.

ר' יוסף אלבו, שכאמור העלה את השאלות מפי חכם מחכמי הנוצרים, כחלק מן הוויכוח היהודי-נוצרי, משיב תשובה שעיקרה לסתום את טענות הנוצרים בכך שאי קבלתה על ידיהם תערער את בסיס אמונתם. לדעת אלבו נכון הוא שנראה כאילו שהכוהן הגדול נענש על חטאים שהוא לא עשה, עפ"י דעת חז"ל, אבל זה הוא למעשה טבע הצדיקים שהם סובלים עבור האחרים. הכוהן הגדול המנהיג הרוחני העליון בודאי שייך לקטגוריה זו של צדיקים הנענשים בחטאי הדור (ספר העיקרים ג, כה):

שדרך הצדיקים לסבול עונש ויסורין בעבור ההמון החטאים בנפשותם, שכן מצינו יחזקאל הנביא שאמר לו ה' יתברך שישכב על צדו ויסבול יסורים לשאת עליו עון בית ישראל. ועל כן אין להפלא אם יהיה הכהן נענש בעון העם.

אין ספק שאלבו רומז כאן לאמונה הנוצרית לפיה ישו סובל עבור המאמינים ונושא את חטאיהם. אולם הוא אינו משתמש בפסוקי ישעיה שבהם משתמשים הנוצרים, כדי שלא יאמרו שהוא מקבל את אמונתם, אלא מסתמך על הפסוק מיחזקאל.

ר' יצחק קארו מסביר כי הרוצח, אף אם רצח בשגגה, הוא האנטייתזה של הכוהן הגדול; הכוהן הגדול משכין שלום ומאריך חיים, ולעומתו הרוצח מגביר מריבה ומקצר חיים. ועל כן, כל עוד הכוהן הגדול חי, מוגבלים צעדיו של הרוצח (תולדות יצחק, דרוש לפרש מסעי):

עד מות הכהן הגדול, שהוא בא להשרות שכנה בישראל ולהאריך ימיהם, והרוצח בא לסלק השכנה מישראל ומקצר החיים אינו כדאי שיהיה לפני כהן גדול.

מפרשים אחדים התייחסו בפירושיהם גם לשאלת משך הזמן השונה ממקרה למקרה. ספורנו בפירושו (במ' לה: כה) תולה את הכול בהשגחה האלוקית, שהיא המכוונת את כל המעשים. לדעתו לא זו בלבד שמשך הזמן שישגחה הרוצח בעיר המקלט שונה מהאחד לשני, אלא גם הגדרת השגחה שונה מהאחד לשני; יש שגגה שהיא מוחלטת ויש שגגה שהיא קרובה למזיד. אין אנו יכולים לבחון את מידת השגחה ולקבוע בוודאות כי אכן הייתה פה שגגה מוחלטת; רק ה' הבוחן כליות ולב הוא לבדו יודע זאת, והוא יעניש את הרוצח לפי מידת שגגתו. זמן שהותו של הרוצח בעיר המקלט יעמוד אפוא ביחס ישיר למידת שגגתו:

כבר התבאר שהגלות היא על השוגג. ובהיות מיני השגגות בלתי שוות כי מהם קרובות לאונס ומהם קרובות אל מזיד, נתן לגלות זמן בלתי שווה בכל השוגגים כי מהם שתהיה שגגתו מעט קודם מיתת הכהן ומהם שימות הרוצח בגלות קודם שימות הכהן. וזה במשפט הא-ל יתברך היודע ועד שיענוש השוגג כפי מדרגת שגגתו.

בדרך זו מפרש גם ר' אליעזר אשכנזי. כידוע, על-פי חז"ל (מכות י ע"ב) כל נושא ההורג בשגגה הוא בכוננת מכוון מאת הקב"ה, עונש על מעשה של הנרצח שלא היו לו עדים, ובגיננו הוא מחויב מיתה. מכיוון שנעלם מעיני העדה אינו נענש בידי בית דין, ואולם הקב"ה מסבב את הדברים וכל אחד עתיד לקבל את המגיע לו. הא-ל היודע את זמן מותו של הכוהן הגדול מכוון את תקופת עונשו של השוגג בהתאם. הכול נעשה בהשגחה עליונה ומכוון על-פי הצדק ועל-פי האמת (מעשי ה', מעשה תורה, פרשת מסעי דף פב ע"ב):

שיודע נסתרות יודע כמה שנים חייב זה גלות והוא ידע חיי הכהן עד כמה באופן שלא יאונה לזה להיות הורג וגולה טרם מות הכהן רק כפי השנים שהוא חייב גלות.

שני פרשנים אלה, ספורנו ואשכנזי, תולים את העונש בידי שמים על דבר הנעלם מעיני הבריות - מידת הכוונה שהייתה במעשה. אין בידי אדם לבחון זאת, ולכן הא-ל הוא המעניש בצדק לפי הכוונה. תקופת העונש אינה קצובה מראש, אלא תלויה ועומדת ונתונה בידי ההשגחה עד זמן מותו של הכוהן הגדול - זמן המשתלב אף הוא בעשיית דין צדק.

פרופ' שאול רגב

החוג המשולב במדעי היהדות